

УДК 159.9:378

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАСТАВНИЦТВА ЯК СКЛАДОВОЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2005 р., Н.Ю. Чугаєва

старший викладач кафедри філософії

Національного університету харчових технологій

Особливої уваги суспільства і держави потребує молодь, важливим структурним компонентом якої є студентство. Сьогоднішні студенти – це майбутні фахівці різних галузей економіки, працівники владних структур, державні діячі; носії інтелектуального потенціалу I половини XXI ст. Щоб молоді люди могли у майбутньому ефективно виконувати покладені на них обов'язки, необхідно всебічно готувати їх до цього на студентській лаві належним чином організовуючи навчально-виховний процес.

Соціально-економічні й політичні зміни в суспільстві, зміцнення державності України, входження її у світове співтовариство неможливі без структурної реформи національної системи вищої освіти. Пріоритетним завданням є модернізація вищої освіти відповідно до положень Болонської декларації, одним із принципів якої є впровадження кредитно-модульного навчання як новітньої моделі організації навчального процесу.

З цією метою рішенням Вченої Ради НУХТ започатковано проведення педагогічного експерименту щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

У зв'язку з цим, актуальності набуває робота наставника академічної групи студентів ВНЗ.

На наставника покладається виконання таких обов'язків:

- детальне ознайомлення студентів з нормативно-методичними документами, які регламентують організацію навчального процесу в університеті за кредитно-модульною системою;
- надання студентам консультацій щодо планування своєї навчальної діяльності з урахуванням семестрових графіків самостійної роботи студентів та графіків самостійної роботи студентів з окремих навчальних дисциплін;
- контроль за виконанням студентами семестрових графіків самостійної роботи студентів, поточною та підсумковою успішністю студентів;
- періодичне проведення зборів академічної групи з метою аналізу результатів навчання студентів за кредитно-модульною системою;
- подання пропозицій щодо провадження навчання студентів в університеті або врахування окремих студентів, які мають академічну заборгованість.

Сутність психологічних особливостей його роботи полягає у визначенні шляхів та механізмів:

- посилення ролі самостійної роботи студентів;

- поглиблення впровадження новітніх психолого-педагогічних технологій;

мотивація учасників навчального процесу на досягнення високої якості підготовки фахівців;

Надзвичайно важливою є підготовка кваліфікованих спеціалістів. Їхній фаховий рівень повинен враховувати індивідуальну здатність до об'єктивної оцінки виробничих процесів, визначення оптимального навантаження на працівників, враховуючи не тільки їх професійні, але й особистісно-психологічні властивості. Актуальною проблемою в процесі підготовки спеціалістів є загальний гармонійний розвиток особистості, формування в них навичок критичного неупередженого мислення та ефективних комунікативних навичок, вмінь міжособистісного спілкування та взаємодії. Ці завдання вирішуються під час виховного процесу, спрямованого на практичне оволодіння такими вміннями та навичками. Щоб молоді люди могли у майбутньому ефективно виконувати покладені на них обов'язки, необхідно всебічно готувати їх до цього на студентській лаві, належним чином організовуючи навчально-виховний процес.

Аналіз останніх публікацій з цієї проблеми свідчить, що успішність виконання фахівцями своїх функціональних обов'язків передбачає у них наявність певних професійно значущих якостей особистості, формування яких відбувається як в результаті дії всієї сукупності умов макро- і мікросоціального оточення, так і у процесі цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу професійного середовища, частиною якого є вищий навчальний заклад [2]. У зв'язку з цим принципово важливим для становлення майбутнього фахівця є етап первинного пристосування до умов навчальної діяльності і участь в ньому наставника.

Багато авторів вказують на те, що досвід засвоюється під час діяльності (А.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Ломов тощо), тобто соціальної активності, спрямованої на творче перетворення дійсності та самого себе [1]. Однак цей процес повинен бути керований наставником – особистістю, що спрямовує зусилля студентів в необхідному напрямку, допомагає гармонійному розвитку їх особистісних і професійно значимих якостей [3].

Невирішеною раніше частиною проблеми є диференційований підхід до призначення наставників академічних груп студентів. Виконання функцій наставника пред'являє певні вимоги до психологічної сфери особистості, у тому числі до окремих психічних функцій, жорстко пов'язаних з технологією діяльності куратора, бажаних для оптимальної діяльності. Куратор повинен проявляти спеціальні і загальні здібності, від наявності яких залежить успіх його діяльності та професійно значущі властивості особистості: інтереси, волюві, емоційні та мотиваційні характеристики, комунікативні і організаторські здібності, спеціальні ділові якості (наприклад, оперативність або пунктуальність у розв'язанні певних, істотних для даної діяльності питань). Значущу роль також відіграють особливості прояву окремих психічних функцій: мислення, пам'яті, сприймання, уваги, а також сенсомоторики та уваги. Таким чином, виконання функцій куратора вимагає від особистості не тільки високих

професійних знань і широкого кола інтелектуальних інтересів але й індивідуально-психологічних якостей необхідних для реалізації цих функцій.

Метою статті є вивчення основних психологічних особливостей роботи наставників академічних груп студентів та їхньої ролі у навчально-виховному процесі.

Сучасне суспільство потребує спеціалістів не тільки як носіїв окремих професійних функцій, а і як всебічно розвинених соціально активних особистостей, які мають фундаментальну наукову освіту, багату внутрішню культуру. Становлення наставника – це в першу чергу формування його як особистості і лише потім як професійного працівника, що володіє спеціальними знаннями в певній галузі педагогічної діяльності.

До особистості наставника існує низка дуже серйозних вимог. Серед них можна відокремити головні, без задоволення яких неможливо стати висококваліфікованим куратором і другорядні, відповідність яким не обов'язкова для куратора, але робить його особистістю, що здатна як найкраще виховати іншу особистість.

Головні і постійні вимоги, що висуваються до наставника, такі: педагогічна інтуїція; високорозвинений інтелект; широка ерудиція; високий рівень загальної культури та моральності; професійне володіння різноманітними методами виховання студентів.

Без будь-якого з перерахованих факторів успішна виховна робота не можлива.

Всі ці якості не є вродженими. Вони набуваються систематичною та наполегливою працею.

Додатковими, але відносно стабільними вимогами, що висуваються до наставника є комунікабельність, артистичність, весела вдача та інші. Ці якості важливі, але в меншому ступені ніж головні, наведені вище.

Головні і другорядні педагогічні якості в сукупності складають індивідуальність наставника, за якої кожен висококваліфікований наставник являє собою унікальну і своєрідну особистість.

Серед спеціальних педагогічних здібностей є і особлива здібність, здібність до педагогічного спілкування. Спілкування є однією з найбільш складних сторін педагогічної діяльності наставника, тому що через нього здійснюється головне в педагогічній роботі: вплив особистості наставника на особистість студента. Зважаючи на це, вважаємо за доцільне вказати на необхідність введення тренінгу професійного спілкування наставників як важливого аспекту їх психологічного та особистісного зростання. Проведення таких занять з наставниками розвиває їх комунікативні здібності під час ділових ігор, тренінгів та психодрам.

Однією з важливих якостей наставника є вміння організовувати ефективну і довготривалу взаємодію з студентами. Таке уміння пов'язують з комунікативними здібностями наставника. Володіння професійно-педагогічним спілкуванням є найважливішою вимогою до особистості наставника в тому її аспекті, який стосується між особистісних відносин.

Існує ряд необхідних для наставника спеціальних комунікативних умінь і навичок, зокрема пізнання людиною інших людей, пізнання самої себе, вірне

сприйняття і оцінювання ситуації спілкування, вміння вести себе по відношенню до людей, дії що вчиняє людина відносно самої себе.

Успіхи виховної роботи наставника групи в значній мірі залежать від його педагогічної майстерності як викладача. Принципово важливим у роботі наставника є досягнення взаєморозуміння зі студентами, створення атмосфери, коли вони відчують увагу, турботу і водночас вимогливість та принциповість викладача. Адже співробітництво людей один з одним починається тоді, коли виникає потреба бути разом і виконувати спільно будь-яку діяльність, обов'язковою умовою організації якої стають відносини між партнерами.

Взаємовідносини наставника зі студентами – це така спрямованість один на одного яка зумовлює їх взаєморозуміння, приводячи до взаємної корекції поведінки і змінюючи установки особистості в процесі спілкування на цілі і завдання спільної діяльності, що реалізується в навчально-виховному процесі.

Особливу увагу у взаємовідносинах зі студентами необхідно приділяти педагогічному такту, основними рисами якого є: вимогливість без приниження гідності та дріб'язкової причепливості; простота у стосунках без фамільярності та панібратства; принциповість та наполегливість, урівноваженість і діловий тон без дратливості, однобічної сухості та байдужості; уважність і чуйність; гумор без насмішки; довіра до вихованців без потурання, вміння виражати вимогу чи вказівки без зарозумілості та впрошування; вміння навчати вихованців без підкреслювання своєї зверхності у знаннях, навичках та уміннях; вміння вислуховувати вихованців, не перебиваючи їх, не виказуючи байдужості чи зверхності.

На нашу думку окремого розгляду заслуговує проблема професійного добору наставників академічних груп студентів ВНЗ. Вона зумовлена необхідністю покращення навчально-виховного процесу шляхом добору найбільш здібних та схильних до виховної роботи викладачів.

Нами запропонована батарея тестових методик які дозволяють провести ретельний добір наставників академічних груп студентів ВНЗ.

До її складу доцільно включити такі методики: диференціально-діагностичний опитувальник Е.О. Клімова (ДДО); мінесотський багатоаспектний особистісний опитувальник; Опитувальник Шмішека; опитувальник „Шкала локус-контролю”; опитувальник КОС; методика визначення типових способів реагування на конфліктну ситуацію Томаса- Кілмена.

Для аналізу ефективності роботи наставників академічних груп студентів ВНЗ доцільно застосовувати такі методики:

Методика з'ясування ефективності роботи наставників академічних груп, що розроблена нами спеціально для визначення педагогічної майстерності наставників та соціометричний метод, що є незамінним при виявленні відносин у студентській групі.

Протягом 2004 року в 19-ти навчальних групах I-III курсу факультету технології бродильних та хлібопекарських виробництв Національного університету харчових технологій було проведено соціально-психологічне анкетування , в якому приймали участь 242 студенти.

Метою проведеного анкетування було визначення ефективності роботи наставників академічних груп студентів та їхнього впливу на виховний процес.

За результатами анкетування були отримані наступні дані.

Більшість опитаних студентів (88,4 % – 214 осіб) визнають, що наявність наставника є однією з умов успішності процесу навчання, разом з цим 3,3 % (8 студентів) так не вважають. Про це говорить також той факт, що 55,8 % опитаних студентів (135 осіб) вважають, що спілкування куратора з групою впливає на ефективність її навчальної діяльності.

Для успішного виконання покладених на нього завдань наставник повинен постійно контролювати навчальний процес та інші аспекти життя групи, намагаючись в ідеалі створити згуртований навколо мети учбової діяльності колектив. Як мінімум, йому необхідно якомога частіше зустрічатись з своєю групою, щоб мати змогу спостерігати за соціально-психологічними процесами, які в ній перетікають. Як повідомили 25,6 % (62 опитаних студентів) наставник зустрічається з їх групою щотижня, 14 % опитаних студентів (34 особи) зазначають, що зустрічі відбуваються раз на місяць, а 34,3 % опитаних студентів (83 особи) повідомили, що куратор приділяє увагу групі лише раз на семестр. Це трапляється набагато рідше на думку 5,4 % студентів (13 осіб).

Спілкування наставника з групою повинно мати конструктивний характер, а саме – перетікати в формі діалогу, що передбачає наявність зворотного зв'язку. Постійно підводячи підсумки своєї роботи, куратор повинен обговорювати її на зборах навчальної групи. Ця форма роботи присутня в діяльності куратора на думку 87,2 % опитаних студентів (211 осіб). Під час таких зборів в більшості випадків наставники обговорюють лише питання успішності навчання, як повідомили 92,1 % опитаних студентів (223 особи) та питання відносин в групі – 46,7 % опитаних студентів (113 осіб), що вірогідніше за все обумовлено необхідністю більш тісної співпраці з активом групи. 43,8 % опитаних (106 осіб) вважають, що куратор повинен цікавитись життям студентів в гуртожитку, з них 19,4 % опитаних (47 осіб) відзначають, що такі зустрічі мають відбуватися один раз на семестр, а 22,3 % опитаних (54 студентів) – декілька разів на семестр.

Окрім функції контролю за навчальним процесом групи наставник повинен дбати про соціально-особистісний розвиток студентів. У цьому напрямі йому можуть допомагати такі заходи як відвідування музеїв, театрів, виставок, екскурсій на заводи, підприємства, організації, які проводяться постійно на думку 68,6 % опитаних (166 осіб).

Велике значення в роботі наставника з групою студентів має його авторитетність, так 65,7 % опитаних (159 осіб) відзначають, що їхні куратори користуються авторитетом і повагою. На думку 64,9 % опитаних студентів (157 осіб) авторитет наставника залежить від знань та досвіду, разом із цим для авторитету куратора мають значення такі риси як любов до своєї справи – зазначають 47,1 % опитаних студентів (114 осіб), повага та увага до оточуючих – 45,9 % опитаних студентів (111 осіб) та справедливість – 41,7 % опитаних (101 особа). На думку 91,7 % опитаних студентів (222 осіб) відносини між куратором і групою характеризуються взаємоповагою і довірою.

Хоча куратори учбових груп факультету технології бродильних та хлібопекарських виробництв і користуються авторитетом у студентів, однак наводить на роздуми той факт, що 21,1 % опитаних студентів (53 особи) на даний час хотіли б обрати іншого наставника. Це говорить про те, що все ж таки куратором академічної групи студентів може бути не будь-який викладач.

Зацікавленість цією проблемою спонукала нас ввести до анкетування ряд профорієнтаційних питань. Це було зроблено з метою виведення приблизного образу куратора, який зміг би успішно виконувати свої функції.

За результатами анкетування студенти хочуть бачити наставником особа або жінку 21-35 років, з вищою педагогічною або психологічною освітою та стажем роботи до 5 років.

Підбиваючи підсумки за результатами анкетування, слід зазначити головне: в навчально-виховному процесі наставник відіграє одну з головних ролей і він потрібен кожній академічній групі. Це думка 88,4 % (214 осіб) опитаних студентів.

Проаналізувавши вище вказане, ми дійшли до висновку, що психологічні особливості наставництва полягають у цілеспрямованому виховному впливі на студентів з метою сприяння їхньому особистісному та інтелектуальному розвитку. У процесі своєї роботи наставник закладає основу студентського саморозвитку та самовдосконалення. Важливу роль у виховному процесі відіграють вміння відбирати та застосовувати різноманітні психологічні прийоми та форми виховання, а також використовувати диференційований та індивідуальний підходи до студентів. Творча виховна діяльність, у процесі якої реалізуються професійні можливості наставника і здійснюється творчий розвиток його особистості є засобом формування творчої особистості студента в виховному процесі. Саме тому необхідною умовою існування інституту наставництва академічних груп студентів ВНЗ є професійний психологічний добір кураторів з метою покращення навчально-виховного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Рубинштейн С. Л.* Основы общей психологии. – С.-Пб.: Питер, 1999. – 720 с.
2. *Семиченко В.А., Заслуженюк В.С.* Психологічна структура педагогічної діяльності. – К. : Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка, 2000. – Ч.1. – 217 с.
3. *Чугаєва Н.Ю.* Психологічні аспекти діяльності наставника академічної групи // Матеріали 70-ї наукової конференції молодих вчених, аспірантів і студентів „Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті”. – К: НУХТ, 2004. – Ч. 1. – С. 23.